

לגעת בעבר

"Saving the Stones" - תוכנית לימודים בינלאומית להכשרה בשימור מעשי

באירוע חגיגי במיוחד פתחו סגן השגריר האיטלקי מר Gianluigi Vassallo ומנהלת מרכז התרבות האיטלקי הגברת Carmela Callea את המחזור החמישי של תוכנית ההכשרה הבסיסית בשימור מעשי "Saving the Stones" המתקיים במרכז הבינלאומי לשימור ע"ש העיר רומא בעכו העתיקה. הקשר לעולם השימור האיטלקי התחדד לאחרונה עם ביקורו של ראש עיריית רומא במרכז. שגריר איטליה הנחה את עובדי השגרירות האיטלקית לסייע למרכז ולקדם את הבאתם של מומחי שימור איטלקים לסדנאות ולפעילויות המתקיימים במרכז השימור.

למחזור ההכשרה הנוכחי, הגיעו משתתפים מפינלנד, מאירלנד, מרומניה, מארה"ב ומישראל.

הנחיית התוכנית באמצעות מומחי שימור וארכיאולוגים מרשות העתיקות, מאפשרת ללמוד את עבודת השימור במתכונת של 'לימודי שוליה'. כך משתלבים המשתתפים בכל הפרויקטים בהם רשות העתיקות פועלת וצוברים את מיומנויות השימור הבסיסיות.

התנסות השימור הראשונה מתבצעת עם צוותי השימור הפועלים בחאן א-שווארדה שבעכו העתיקה. את המיומנות לשימור פסיפסים לומדים המשתתפים עם צוותי השימור בקיסריה והמומחים לשימור בסדנת הפסיפסים במוזיאון רוקפלר. את הידע בשימור של חומרי מליטה רוכשים המשתתפים עם הצוות הפועל במנהרות הכותל. שיתופי פעולה עם גופים נוספים מאפשרים למשתתפים הזדמנויות גם לרכוש מיומנויות בשימור ציורי תקרה בתל-אביב, גם ללמוד על אתגרים בשימור של אתרים מדבריים בחצבה וגם להבין את הקשיים בקידומה של העיר צפת.

מתכונת הלימודים המודולארית, מאפשרת למתעניינים נוספים להצטרף לחלק מהקורסים המתקיימים במסגרת תוכנית ההכשרה.

לפרטים נוספים: <http://www.antiquities.org.il/akko>

<http://www.facebook.com/savingthestones>

שלי אן-פלג, המרכז הבינלאומי לשימור ע"ש העיר רומא בעכו

שונות

פעילות
חינוכית

תצוגות
ארכיאולוגיות

מינהל
שימור

חפירות
ארכיאולוגיות

חפירות ארכיאולוגיות

מתחת לאספלט ביפו: נחשף מתקן תעשייתי קדום

רשות העתיקות חשפה שרידים של מתקן למיצוי נוזלים מהתקופה הביזנטית במסגרת עבודת תשתית של עיריית תל-אביב-יפו

לדברי ד"ר יואב ארבל, מנהל החפירות מטעם רשות העתיקות "זהו המבנה המשמעותי הראשון מהתקופה הביזנטית שנחשף בחלק זה של העיר. העובדה שהמתקן מרוחק יחסית מתל יפו, מוסיפה מימד משמעותי לידיעותינו על הפריסה החקלאית המרשימה באזור בתקופה זו. המתקן, המתוארך ככל הנראה למחצית השנייה של התקופה הביזנטית (מאות 6 - תחילת המאה ה-7 לסה"נ), מחולק למשטחים מרוצפים פסיפס תעשייתי לבן. משטחים כאלה שכיחים במתקנים למיצוי נוזלים מאותה תקופה, עקב יכולת האיטום שלהן. כל יחידה חוברה אל בור איגום מטיח. הסחיטה התבצעה על משטחי הפסיפס, כשהנוזלים התנקזו אל הבורות. יתכן שהקטע שהתגלה מייצג חלק קטן יחסית מהמתקן בכללותו, וחלקים נוספים ממנו עשויים להופיע בחפירות הצפויות בהמשך השנה ברחובות סמוכים".

בסיום החפירה כוסה המתקן, ותשתיות חדשות הונחו מעליו ללא פגיעה בו, כך שתתאפשר המשך עבודת התשתיות מבלי לפגוע בשימור המתקן לדורות הבאים.

פרויקט מתחם מגן אברהם מהווה נדבך נוסף בפיתוח אזור התיירות, מסחר ומגורים ביפו- הפרויקט כולל שבעה רחובות: נועם, מגן אברהם, האי גאון, יוסי בן יוסי, ארדון, בעלי התוספות וריש גלותא. במסגרת הפרויקט מחדשת העירייה את התשתיות התת קרקעיות, הכבישים והמדרכות. בנוסף מונחתות רשתות עליות של חשמל ובזק ומשולב ריהוט רחוב וגיבון.

לפיתוח התשתיות קודמות חפירות רשות העתיקות מהיות האזור אתר מוכרז עתיקות רשמי. בדומה לממצאים שנחשפו בעבר, גם בפרויקט זה בא לביטוי שיתוף הפעולה והאיזון בין ממצאים ארכיאולוגיים היסטוריים ושמירתם לפיתוח הנדרש.

חפירות ארכיאולוגיות של רשות העתיקות לפני חידוש תשתיות ע"י עיריית תל אביב באמצעות המשלמה ליפו במסגרת פרויקט מתחם מגן אברהם, מספקות הצצה למאות שנות היסטוריה מפוארת השוכנת מתחת לכבישים הסואנים. לאחרונה נחשפו ברחוב האי גאון שרידים מרשימים של מתקן תעשייתי למיצוי נוזלים מהתקופה הביזנטית.

מתקנים כאלה מזהים בדרך כלל כגתות ליצור יין מענבים, ויתכן כי נעשה בהם שימוש גם ליצור יין או שיכר מפירות אחרים שגדלו באזור. מתקן דומה נמצא בעבר באזור שוק הפשפשים. ככלל, למסורת החקלאית העשירה והמגוונת של יפו היסטוריה בת אלפי שנים, החל מאזכורים של העיר ושדותיה הפוריים במסמכים מצריים קדומים, ועד פרדסי יפו מן התקופה העות'מנית.

* צילום באדיבות רשות העתיקות

מינהל שימור

שימור ופיתוח בעיר העתיקה של עכו

גם עיר חיה ומתפתחת, אנו מחויבים למצוא פתרונות שיאפשרו לתושבים לחיות במאה ה-כ"א בעיר צפופה ובמבנים בני 200 שנה ויותר. אף על פי, שרוב כללי השימור מתפרשים על ידי היזמים והתושבים כמגבילים וקשים, אנחנו מצליחים למנף אותם גם לטובת היזם. דוגמה אחת היא בקשה שהגישה אחת המסעדות הוותיקות בעיר העתיקה, הממוקמת ליד נמל הדייגים. המסעדה הקטנה ממוקמת צמוד למסגד, במבנה בעל קומה אחת ובה שני חדרים קטנים. לפני שנים רבות הצמידו לחזית תוספת מעץ בסגנון אירופאי שאינו מתאים לכיכר או לעכו. בעל המסעדה ביקש שנאפשר לו גישה לגג כדי שיוכל להשתמש בו כמרפסת בימים החמים, ובכך להרחיב את שטחי הישיבה. הקושי היה למצוא מיקום לגרם מדרגות שיאפשר גישה לגג, כיוון שקמרונות החללים לא אפשרו קונסטרוקטיבית לפתוח פתח.

בבדיקה בארכיונים מצאנו תצלומים היסטוריים מתחילת המאה ה'כ', ובהם- נראה בבירור שבעבר הייתה למבנה קומה שנייה. על סמך העיקרון של 'השבת המצב לקדמותו', מצאנו פתרון למדרגות בחוץ, והמסעדה זכתה לקומה שנייה מלאה ולא רק בשימוש בגג. במסגרת התכנון החדש של המסעדה, נפרק גם את תוספת העץ בחזית ונשחזר את החזית ההיסטורית.

דוגמה אחרת מרתקת להשפעה של התכנון על החיים ועל התנהלות העיר העתיקה הוא חאן שווארדה.

המיקום הגאוגרפי של עכו, התחומה במפרץ טבעי ממערב ובדרך ראשית ביבשה ממזרח, העניק לה מעמד של עיר נמל מהחשובות בארץ ישראל. בשנת 2001 אף הוכרה העיר כאתר מורשת עולם.

מאז שנות ה-90 למאה ה'כ', עכו משמשת למעשה מעין מעבדת ניסוי לשימור. כאן נשאלות לראשונה בארץ השאלות הקשות שעולות בשל מערכות היחסים הסבוכות בין הארכאולוגיה, המחקר והשימור לבין צרכי העיר בעידן המודרני.

עם הקמתה של רשות העתיקות בשנת 1990 החל לפעול בעיר העתיקה משרד פיקוח שימורי-ארכאולוגי מטעם רשות העתיקות. באותה תקופה, זיהה הממסד את הצורך לקבוע מדיניות ולחוקק חוקים לטובת שימור העיר. יוסי ברויידא ז"ל הוביל את הנושא, וקידם את שימור העיר ביצירת ערוצי תקשורת עם התושבים. משרד הפיקוח, בעזרת מפקח עכו באותה עת, אילעזר שטרן (היום ארכאולוג מחוז גליל מערבי) עמלו רבות כדי לזהות את צרכי היומיום של העיר ושל תושביה וגם לתת להם מענה. זאת מתוך הבנה, שאם התושבים עצמם לא יהיו שותפים בשימור העיר העתיקה ומשוכנעים בחשיבותו, המיזם לא יצלח למרות כל מאמצי הגופים הציבוריים.

בד בבד עם ההכרזה של אונסקו על העיר העתיקה כעיר מורשת עולם, הופקדה תב"ע (תכנית בינוי ערים) חדשה עבור העיר העתיקה. לראשונה מאז שהוקמה מדינת ישראל—כללה התב"ע נספח שימור, ובו הנחיות וסקר עירוני שסקר את כל המבנים בתוך החומות. זהו למעשה 'ארגז הכלים' של עבודת משרד הפיקוח.

מאז ועד היום, משרד הפיקוח אחראי למעשה לא רק לתת הנחיות לתושבים ולמגישי הבקשות, אלא גם לרכז את הבקשות לוועדה המקצועית. התפקיד הקשה והמורכב ביותר הוא ליצור שיתוף פעולה בין כל הגופים הפועלים בעיר, ולתרגם את כל ההנחיות וההחלטות העקרוניות לביצוע הלכה למעשה בעבודות בשטח.

כיוון שהעיר העתיקה של עכו אינה רק עיר בעלת עושר ארכיטקטוני, שיש לו ערך שימור וערך ארכיטקטוני, אלא

מינהל שימור

צילומים: ארכיון מנדטורי, רשות העתיקות; יעל פורמן-נעמן, רשות העתיקות

כתבה: צילי גלעדי, מפקחת שימור עכו העתיקה, רשות העתיקות

למידע נוסף על שימור עכו העתיקה: http://www.iaa-conservation.org.il/Search_heb.asp?q=%F2%EB%E5

החאן ממוקם לא רחוק משער היבשה והוא למעשה השטח הפתוח הציבורי היחיד בשטח הבנוי של העיר העתיקה המורכבת מסמטות צפופות. במשך שנים רבות שימשה חצר החאן את התושבים ואת המבקרים כמגרש חנייה גדול. עתה, משנתקבלה החלטה עקרונית לצמצם כניסת מכוניות לעיר העתיקה ולפתח את הרחבתה, ניסו באמצעות ועדת השימור והחברה לפיתוח עכו להשפיע על תכנון עתידו של החאן. המטרה הייתה להפסיק את השימוש במקום כחנייה – העירייה אף הפעילה שלושה מגרשי חנייה חדשים – ליצור רחבה ציבורית ובה פינות ירוקות, ולהפוך את החאן למוקד משיכה לסוחרים חדשים כדי להחיות את פעילות המסחר בחללים הנטושים שבו.

שיפוץ הרחבה הסתיים לפני כשנה. אמנם, תושבי העיר עדיין חלוקים בדעותיהם לגבי עיצוב הכיכר וביטול החנייה בחאן, אבל עם זאת, נפתחו בו לאחרונה שלוש מסעדות חדשות והוגשו תכניות לפתיחת גלריה ומסעדה נוספת. בחגים ובסופי שבוע הומה המקום אדם, והוא זרוע בשולחנות ובשמשיות. החאן הפך ללא ספק לאחד ממקומות הבילוי הפופולריים בעיר העתיקה.

המשימה הקשה שלנו היום היא כיצד לשלב בחאן ההיסטורי שילוט, יחידות מיזוג, בלוני גז ושאר תשתיות שעסקים אלו חייבים כדי להתקיים.

תצוגות ארכיאולוגיות

מגילות מדבר יהודה – חיים ואמונה בימי התנ"ך

בתאריך 28 באוקטובר 2011 נחנכה תערוכת רשות העתיקות "מגילות מדבר יהודה – חיים ואמונה בימי התנ"ך" במוזיאון דיסקברי בטיימס סקוור, ניו-יורק. התערוכה מציגה את חיי היומיום והאמונה בארץ ישראל בתקופת המקרא ובתקופת בית שני, תוך המחשת התהליכים והתמורות שהתרחשו במהלך התקופות. בתערוכה מוצגים תהליך התגבשותו של עם ישראל בארצו, כינון ממלכות ישראל ויהודה, וביסוס מעמדה המיוחד של ירושלים כמרכז לאומי ורוחני בימי הבית השני. פתיחת צוהר לזרמים השונים ששגשגו בפרק זמן זה ביהדות מתוארת דרך חיי היום-יום בקומראן לצד הצגת תהליך התגבשות האמונה המונותיאסטית בישראל והשפעתו על תהליך היווצרותן של שלוש הדתות המונותיאסטיות הגדולות: היהדות, הנצרות והאסלאם.

התערוכה מציגה אוסף ייחודי המונה 20 מגילות גנוזות וכ- 600 ממצאים ארכיאולוגיים מגוונים הכוללים כלי חרס, צלמיות, מזבחות חרס ואבן, חותמות, טביעות חותם ובולות, אבני משקל, כלי אבן וגלוסקמות, פריטים אדריכליים, ממצאים אורגאניים ועוד.

התערוכה מתמקדת בהצגתם של ממצאים מתקופת המקרא מהאתרים המרכזיים: ירושלים, לכיש, ערד, מגידו, דן וחצור. מימי הבית השני ניתן דגש על הצגתה של ירושלים והיישוב בקומראן.

חשוב להדגיש כי מדובר בתערוכה "נודדת" המיועדת למספר מוזיאונים מרכזיים בארה"ב. עד כה הוצגה התערוכה במוזיאון פרנקלין בפילדלפיה ובימים אלו במוזיאון המדע בסינסינטי. במאי 2013 היא מתוכננת להגיע למוזיאון המדע בבוסטון.

ענף תצוגות חו"ל מקדם הקמתן של תערוכות ארכיאולוגיות מטעם רשות העתיקות לצד טיפול שוטף בהשאלות למוסדות ומוזיאונים שונים בחו"ל.

* צילומים: באדיבות רשות העתיקות

* [לסרטון המוקרן בפתיחת התערוכה. יוצר הסרטון: ארי נובק](#)

* [לתגובות המבקרים בתערוכה](#)

פעילות חינוכית

שימור ופיתוח חורבת תנשמת

בימים אלו מבצעת רשות העתיקות פרויקט ייחודי של שימור ופיתוח חורבת תנשמת בפארק יער בשוהם, בשיתוף מועצה מקומית שוהם והקק"ל. זאת, במטרה להגביר את המעורבות החברתית ולעודד את הקהילה לפתח אחריות לסביבה בה היא חיה.

חורבת תנשמת - אתר ארכיאולוגי בתחומי יער שהם. אשר נחפר בשנת 1995 ע"י רשות העתיקות, ומזוהה ע"י החופרים כ'ביתומלגזיס', יישוב שמוזכר על גבי מפת מידבא כחלק מהיישובים בארץ ישראל בתקופה הביזנטית.

כעת מתבצעת באתר פעילות המסדירה את הגישה למקום, משמרת את שרידי הכנסייה וממצאים ארכיאולוגיים נוספים. נדבך חשוב בפרויקט, הינו שיתוף הקהילה המקומית, ובכלל זה תלמידי היישוב.

חטיבת 'יהלום' היא שנבחרה להשתתף בפרויקט כנציגת מערכת החינוך. מנהלת בית הספר, גב' אביבה וגנר, יחד עם נציגי רשות העתיקות, בנו תוכנית חינוכית לשכבת כיתות ח' ולכיתות נוספות. במסגרת הפעילות, לומדים התלמידים על המקום, ויוצאים לעבוד בשטח עם צוות העובדים והמשמרים. בהמשך יבנו התלמידים רצפת פסיפס שתשולב בכיתת לימוד שתיבנה באתר עצמו, ואשר תדמה את פסיפס מידבא.

במקביל נערכות במקום פעילות נוספת לתושבי העיר כמו יום התנדבות שיזמה רשות העתיקות, בו לקחו תושבי שוהם חלק בעבודות החישוב והשימור בשטח.

שונות

דבר עבר

* עלון רשות העתיקות, גיליון מס' 18, ינואר 2013

הארכיון הארכיאולוגי של ארץ ישראל עכשיו ברשת

* הארכיון הארכיאולוגי של ארץ ישראל, המנוהל על ידי רשות העתיקות והמרכז את הנתונים מפעילות כל הגופים הארכיאולוגיים בארץ, מוחשב ועלה לרשת: www.iaa-archives.org.il. זאת, במימון משותף של תוכנית מורשת במשרד ראש הממשלה – "ציוני דרך", ורשות העתיקות. ראשיתו של הארכיון המדעי במחלקת העתיקות הבריטית, המשכו באגף העתיקות הישראלי, ורשות העתיקות מטפלת בו היום תוך השקעת מחשבה ומשאבים רבים לסרטון על הארכיון המדעי

מגילות מדבר יהודה – ביריד הספרים הבינלאומי

* במסגרת יריד הספרים הבינלאומי 2013, רשות העתיקות הציגה תערוכת מגילות ראשונה מסוגה שבה הוצגה "הספרייה המקוונת של מגילות מדבר יהודה ע"ש ליאון לוי". בתערוכה תצלומים ספקטרליים של שמונה מגילות, שתי עמדות מחשב שבהן ניתן לשוטט באתר המגילות, סרט תדמית המסביר את מהות הפרויקט והצצה על עבודת השימור של המגילות במעבדת שימור המגילות של רשות העתיקות למצגת על התערוכה

פסיפס לוד במוזיאון אוניברסיטת פנסילבניה

* לאתר המוזיאון ולמידע נוסף על הפסיפס באתר פסיפס לוד

הודעות לעיתונות

* מאות מטבעות וחפצים עתיקים נתפסו בפשיטה של משטרת כרמיאל ורשות העתיקות על בית פרטי בבית ג'ן

* נתפסו "על חם" חשודים שעסקו בבזיזת מערת קבורה באזור קיבוץ מצר בעמק חפר

שונות

מידע למתנדבים

* רשות העתיקות מודעת לרצון הקיים אצל רבים מהארץ ומחו"ל לקחת חלק במפעלי החפירות והשימור המתקיימים ברחבי הארץ לאורך כל חודשי השנה. הרשות מאפשרת למתעניינים להתנדב בפרויקטים שהיא מקיימת, במטרה לחבר את הציבור באופן מעשי למורשת התרבותית של הארץ. [למידע על המתנדבים](#)

אוגדן עם תעתיק ממגילת בראשית

* לרכישה הדפס דיגיטאלי על נייר אומנותי באיכות מוזיאלית של מגילת בראשית פרק א', פס' 1-11. ההדפס מובא בתוך אוגדן הכולל תעתיק של קטע המגילה, והסבר באנגלית. את ההדפס ניתן להשאיר בתוך האוגדן או להוציא ולמסגר. למידע נוסף ולרכישה: חנה ארז 02-6204611; hannah@israntique.org.il

מומלץ גם לחפש אותנו בפייסבוק "[רשות העתיקות- לגעת בעבר](#)". [בערוץ היוטיוב](#) ולהתעדכן באופן שוטף בנעשה ברשות העתיקות, לראות תמונות מפעילויות ומחפירות ולקבל עדכונים על פעילויות מתוכננות.

עריכה והפקה מירב שי תכנים דבי בן-עמי, הלנה סוקולוב, יולי שוורץ, מירב שי, צילי גלעדי, שלי אן-פלג

עריכה גרפית ערן צירמן תודות ענבל בצלאל-פיסצקי

